

KEMAL GURULKAN
(İstanbul)

TÜRK ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA BOSNA ULEMASI VE HİZMETLERİ

Anahtar kelimeler: Tarih, 19 ve 20 yy., Bosna-Hersek, Meşihat, ulemâ, sicil defterleri.

Osmanlılarda modern anlamda tarih tetkiklerinin başladığı XX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren yazılı ve basılı eserlerin yanı sıra arşiv vesikaları da bu tetkiklerin vazgeçilmez parçası oldu. Osmanlı arşiv vesikaları pek çok tarih çalışmasının sağlam temellere oturtulmasını sağlayarak tarihî eserlerdeki bilgilerin tenkit ve tashihinde önemli bir rol üstlendi.

Osmanlılar biyografi yazıcılığına önem vermiş ve XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı şairleri ile ulema ve şeyhlerin biyografilerinin yer aldığı tezkire ve tabakat kitapları yazmışlardır. Daha sonra ise şeyhülislam, hattat, musikişinas, sadrazam ve reisülküttab gibi çok çeşitli devlet görevlileri ve sanatkârlara mahsus olmak üzere tercüme-i ahvâl eserleri telif edilmiştir. Bu biyografi eserlerine vekayinameler, resmî atama ve azillerin işlendiği Divan-ı Hümayun Ruus ve tahvil kalemi kayıtları ile diğer pek çok resmî ve gayr-ı resmî belge ve bilgiler kaynaklık etmiştir¹.

Ancak Osmanlı bürokrasisinde XIX. yüzyıla kadar personel sicillerini tutmakla görevli resmî bir kurum yoktu. Bu dönemde bir göreve talip olan kişi dilekçesinde daha önce bulunduğu görevleri belirtir, ilgili birimlerde bilgilerin doğruluğu tahkik edilerek dilekçeye derkenar olarak kaydedilirdi². Tanzimat'tan sonra ise devletin memur politikası ve bunların özlük hakları konusunda yeni düzenlemeler yapıldı. Bu düzenlemelerden biri de devletin istihdam ettiği personeli hakkında gerekli bilgilere en kolay ulaşabilme ihtiyacından doğdu. Bu konuda yapılmış bazı

¹ Bilgin Aydın – İlhami Yurdakul – İsmail Kurt, *Bâb-ı Meşihat Şeyhülislamlık Arşivi Defter Kataloğu*, İsam Yay., İstanbul 2006, s. 83

² Hüseyin Özdemir, *Osmanlı Devleti'nde Bürokrasi*, İstanbul 2001, s. 224.

özel düzenlemeler olmakla birlikte ilk kez daha kapsamlı bir şekilde 1879 yılında bu amaca matuf olarak Sicill-i Ahval Komisyonu kuruldu. Tarihi süreç içinde de tüm nezâretler ve diğer idari birimler kendi sicil şubelerini kurdular. Bu şubelerden biri de Bâb-ı Fetva Sicill-i Ahval Şubesi idi³.

Sicill-i Ahval dosya ve defterlerinin hazırlanması için matbu sicil varakaları hazırlanmış ve bunlar merkez ve taşradaki ilmiye mensubu memurlara gönderilmiştir. Sonradan her bir memura bir sicil numarası verilerek iade edilen varakalar bu sicil numarasına göre dosyalara konmuştur⁴. Matbu sicill-i ahvâl varakalarının başında es'ile ve ecvibe başlıklarıyla bulunan bölümde matbu olarak sorulan soruya ilgili ilmiye mensubunun kendi el yazısı ile cevap vermiş olmasıdır⁵. Bu husus incelemesi yapılan her memurun kendisine ait el yazısına ulaşılması anlamına gelmektedir.

Bugün İstanbul Müftülüğü olarak kullanılan eski Fetvahane ve İstanbul Kadılığı'nın bulunduğu bina 1982-1985 yılları arasında tamamen yıktırılarak aslına uygun şekilde yeniden yaptırıldı. Ayrıca giriş kapısının hemen sağındaki iki katlı bina hâlâ yaklaşık 10.000 cilt sicilin muhafaza edildiği İstanbul Şer'iyeye Sicilleri Arşivi olarak varlığını muhafaza etmektedir. Giriş kapısının solunda ise, yazma ve matbu bütün muteber fetva kitapları başta olmak üzere, zengin fıkıh eserleri ile Şeyhülislamlık (Bâb-ı Meşihat) Arşivi defter ve belge koleksiyonları bulunmaktadır⁶.

Şer'iyeye Sicilleri Arşivi, Sicillat-ı Şer'iyeye Dairesi ismiyle Bâb-ı Meşihat'a bağlı olarak kurulmuş bir müessese olduğu için bu iki müessesenin arşiv malzemesi de birbirlerini tamamlar mahiyettedir⁷. Şer'iyeye Sicilleri Arşivi'nde muhafaza edilen ve Sicill-i Ahvâl Müdüriyeti'ne ait olan ve ulemaya ait Sicill-i Ahval Defterleri ise kadı, müderris, müftü, naip ve mahkeme görevlilerinin tercüme-i hal varakalarından derlenmiş olan bilgilerle vücuda getirilmiştir⁸.

³ Gülden Sarıyıldız, *Sicill-i Ahval Komisyonu'nun Kuruluşu ve İşlevi (1879-1909)*, İstanbul 2004, s. 4-28.

⁴ Meşihat Arşivi'ndeki ulemaya ait sicill-i ahvâl dosyaları ilk olarak Ebulula Mardin tarafından *Huzur Dersleri* (I, İstanbul 1951, II-III, İsmet Sungurbey'le birlikte 1966) kitabında yer alan ulemanın hal tercümelerinin tespit ve yazımında kullanılmıştır.

⁵ Sarıyıldız, age, s. 125.

⁶ Aydın –Yurdakul – Kurt, age, s. 21.

⁷ Terim olarak sicil, resmi belgelerin kaydedildiği kütük, görevlilerin her türlü davranışlarının geçirildiği dosya veya devlet memurlarının resmi vukuatlarını hâvi defter anlamlarına gelirken, geniş anlamda tapu, vakıf ve mahkemelerde ahid, mukavele ve hükümlerin kaydedildiği defter gibi anlamları da ihtiva eder, bkz. M. Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri*, C. III, İstanbul 1983, s. 210.

⁸ *Son Devir Osmanlı Uleması* isimli eser Ulema Sicil Defterlerinin özetlerinden oluşan bir çalışmadır. Bknz. Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması* C. I-V, İstanbul 1980.

Tebliğimizde zikretmiş olduğumuz meşihat arşivi sicillerinde bulunan Bosnalı ulemanın dökümünü yaptıktan sonra tercüme-i hâlini, görev yaptığı yerleri zikrederek bir örnekleme sunacağız.

Meşihat-i İslâmiye'nin neşretmiş olduğu 1916 tarihli İlmiye Salnamesi Osmanlı hizmetinde bulunmuş olan Şeyhülislamların biyografilerini sunmuş, ayrıca dönemin ilmiye sınıfına mensup bürokratlarının bir de dökümünü yapmıştır⁹. Bu salnamede Bosnalı Şeyhülislam el-Hâc Refik Efendi'nin biyografisi verilmiş¹⁰ ve Talip Mert tarafından da söz konusu şeyhülislamın hayatı makale olarak çalışılmıştır.¹¹

1916 TARİHLİ İLMIYE SALNAMESİ'NDE BULUNAN BOSNALI ULEMÂ

Cemaleddin Efendi Çavuşeviç, ruus tarihi 13. 1. 1914, Haremeyn-i muhteremeyn pâveli¹²

Yusuf Sudi Efendi, ruus tarihi 17. 6. 1903, İstanbul Ruusunun Hâme-i Süleymaniye derecesini hâiz, Hankâh-ı Kariyye Medresesi müderrisi¹³

Ahmed Fevzi Efendi, ruus tarihi 6. 2. 1905, İstanbul Hareket-i Hâriç derecesini hâiz, Dersiyeye-i Tercüman Lütfü Bey Medresesi müderrisi¹⁴

Hâfız Mustafa Sıdkı Efendi, ruus tarihi 2.5.1910, Sâlise-i Necmeddin Efendi Medresesi müderrisi¹⁵

Hâfız Veysel Efendi, ruus tarihi 29.8.1908, Rabi'a-i Yusuf Medresesi Kısm-ı tâli ve hadis müderrislerinden¹⁶

Süleyman Necib Efendi, Esbak Bihke Nâibi¹⁷

Mustafa Raşid Efendi, Rutbe-i sâlis sahibi¹⁸

Hasan Senaya Efendi, Salis, Diyarbakır Bidayet Mahkemesi riyasetinden ba'de'l-infisal vefât etmiştir¹⁹

⁹ *İlmiye Salnâmesi* (1916 tarihli), Ed. A. Nezih Galitekin, İstanbul 1998.

¹⁰ *İlmiye Salnâmesi*, s. 478-481

¹¹ Talip Mert, "Bosnalı Bir Şeyhülislam Mehmed Refik Efendi", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XII/1-2008, 325-332.

¹² *İlmiye Salnâmesi*, s. 55.

¹³ *İlmiye Salnâmesi*, s. 98.

¹⁴ *İlmiye Salnâmesi*, s. 118.

¹⁵ *İlmiye Salnâmesi*, s. 123.

¹⁶ *İlmiye Salnâmesi*, s. 125.

¹⁷ *İlmiye Salnâmesi*, s. 577.

¹⁸ *İlmiye Salnâmesi*, s. 586.

¹⁹ *İlmiye Salnâmesi*, s. 592.

MEŞİHAT ARŞIVI'NDE BULUNAN
BOSNALI ULEMAYA AIT SICIL DOSYALARI²⁰

<i>Dosya No</i>	<i>İsmi</i>	<i>Görevi</i>	<i>Doğum yeri</i>
182	Ali Rıza Efendi	Yeni Varoş Naibi	Vişegrad
208	Halil Efendi	Fatih dersiamlarından	Bosna
251	Abdüllatif Efendi	Nüvvâbdan	Çelebi Pazar
749	Lütfullah Efendi	Haçova Naibi	Yayçe
903	Mehmet Zaim Efendi	Eytam Müdürü	Bosna
2678	Abdülhamid Hulusi Efendi	Palanka Naibi	Lubin
3576	Yusuf Efendi	Fatih Camii Dersiamlarından	Çayniçe
4745	Asım Efendi	Müderriş	Visoko
5561	Tayyib Efendi	Cuma ve kürsî şeyhliği	Bosna

MEŞİHAT ARŞIVI'NDEKİ BELGELERE GÖRE
BOSNALI BİR ALIMIN PROFİLİ

Yukarıda dosya numaraları ile birlikte dökümü verilen Bosnalı ulemâdan 251 numaralı sicil dosyasında evrakı bulunan Abdüllatif Efendi'nin sicil dosyasını örnek olarak sunmak istiyoruz:

Bâbîâli
Nezâret-i Umûr-ı Dahiliye
Sicill-i Ahval İdare-i Umumiyesi
Aded: 72/421

Abdüllatif Efendi

Nüvvâbdan Lütfullah Efendi'nin mahdumudur.

Bin iki yüz elli altı sene-i Hicriyesinde (sene-i Maliye 1256) Bosna'da tevellüd eylediği nüfus tezkire-i Osmaniyesi suret-i musaddıkasında muharrerdir. Mahall-i mezbûrda Hacı Tahir Efendi Medresesi'nde ba'dehu Fatih Cami-i Şerîfi'nde tahsil-i ulûm-ı aliyye etmiş ve mekteb-i nüvvâbda ikmâl-i tahsil ile sınıf-ı râbî'den 19 L. 1285 ve 213 numaralı tezkireyi almış ve 21 Şevvâl 1309 tarih ve 284 numaralı karar üzerine sınıf-ı sâlise terfi' eylemiştir. Türkçe kitâbet eder.

²⁰ Ulema Sicil Dosyalarının tam kataloğu için bkz. Hümeýra Zerdecî, *Osmanlı Ulema Biyografilerinin Arşiv Kaynakları*, İstanbul 2005.

Bin iki yüz yetmiş altı senesi Saferu'l-hayrının yirmi üçünde 9 Eylül 1275 âidâtıyla Bosna Vilâyeti mahkeme-i şer'iyyesi kitâbetine bi't-ta'yîn seksen altı senesi Cemâziyelâhiresi guresinden 27 Ağustos 1285 seksen sekiz senesi Şevvâlinin on beşine değin 15 Kânun-ı Evvel 1287 bin beş yüz yetmiş gurusu maaş ile Yenice-i Vardar ve sene-i merkûme Zilkadesi guresinden 30 Kânun-ı Evvel 1287 Zilhiccesinin on beşine kadar 18 Kânun-ı Sâni 1287 bin sekiz yüz gurusu maaşla Kesendire Kazaları niyabetlerinde ifâ-yı hizmetle tarih-i mezkûrda yine bin sekiz yüz gurusu maaş ile Tırhala niyâbetine nakl edilmiş ise de doksan senesi Şa'bani'l-mu'azzamının on beşinde 5 Eylül 1289 azl edilip doksan bir senesi Muharremü'l-harâmının yirmi dokuzundan 5 Mart 1290 doksan üç senesi Muharremi'l-harâmının yirmi dokuzuna değin 12 Şubat 1291 yine bin sekiz yüz gurusu maaş ile Bozcaada ve sene-i Mezkûre Saferu'l-hayrının on beşinde 28 Şubat 1291 doksan beş senesi Saferu'l-hayrının on beşine kadar 6 Şubat 1293 mikdar-ı mezkûr maaş ile Yakova ve şehri Şa'bân-ı şerîf guresinden 19 Temmuz 1294 doksan yedi senesi Zilkadesi guresine kadar 23 Eylül 1296 iki bin iki yüz elli gurusu maaş ile Praşova ve doksan sekiz senesi Zilkadesi guresinden 12 Eylül 1297 bin üç yüz senesi Cemâziyelâhiresi guresine değin 28 Mart 1299 bin iki yüz elli gurusu maaş ile sâniyen Yenice-i Vardar niyâbetlerinde istihdâm ile mezbûr niyâbetden infisâlinde sonra dava vekaletiyle Yenice-i Vardar'da ikâmet etmiş ise de bazı tezvirâta kalkıştığından bahsile âhar bir mahalle nakli mûmâ ileyhın selefi ile ahaliden bazıları tarafından istihdâm olunması üzerine keyfiyet vilâyetden bi'l-isti'lâm alınan cevabda silk-i niyabete talib olduğu ve mahall-i mezkûrdan infikâk eylediği gösterilmiş ve üç yüz senesi Saferu'l-hayrı guresinde 7 Teşrinievvel 1303 bin iki yüz gurusu maaş ile Milas kazası niyabetine memur ve üç yüz altı senesi Muharremü'l-harâmı guresinde 26 Ağustos 1304 bin iki yüz elli gurusu maaş ile Ohri kazâsı niyâbetine müntakil ve üç yüz yedi senesi Rebiulâhîrinin beşinde 17 Teşrinisâni 1305 istifâen münfasıl olup bin iki yüz doksan üç senesi Rebiulâhîrinin on üçünde bâ Sahn-ı Bursa müderrisliğine ve doksan dokuz senesi Rebiulevvelinin ikisinde beşinci rütbeden Mecidî Nişân-ı zişâna nâil olmuştur.

Selanik Mahkeme-i Şer'iyyesi'nden yazılan mûlahazada tercüme-i ahvâl varakası mûndericâtı evrâk-ı resmîyeye mutâbıktır denilmiştir.

Bosna Vilâyeti Mahkeme-i Şer'iyyesi kitâbetine târih-i memuriyeti bir kıt'a mürâsele-i şer'iyye ve Yenice-i Vardar ve Kesendire ve Tırhala ve Bozcaada ve Yakova ve Praşova ve sâniyen Yenice-i Vardar ve Milas ve Ohri niyâbetlerinde müddet-i istihdâmıyla kemmiyet-i maşâtı ve Tırhala ve Ohri'den esbâb-ı infisâli ve sâniyen bulunduğu Yenice-i Vardar niyâbetinden sonra hakkındaki şikâyetin sebebi meclis-i

intihab-ı hükkâm-ı şer‘den tercüme-i hâl varakası zahrına yazılan 14 Zilhicce 1313 tarihli şerhe tatbik edilmiş ve zikr olunan Bozcaada ve Yakova ve iki defa Yenice ve Milas ve Ohri ve Tırhala kazâları niyabetlerinden berât-ı zimmetine dair mezkûr kazâlar idare meclisleriyle Yenice ve Milas ve Manastır heyet-i adliyesinin 3 Zilkade 1288 ve gurre-i Şa‘ban 1290 ve 29 Muharrem 1293 ve 15 Safer 1295 ve 29 Şevvâl 1297 ve 4 Cemâziyelâhir 1300 ve 4 Cemâziyelâhir 1300 ve 21 Zilhicce 1305 ve 6 Muharrem 1306 ve 16 Teşrinisâni 1305 ve 10 Kânunievvel 1305 ve 19 Kânunievvel 1305 tarihli mazbatalarıyla tertib-i ilmiye ruus-ı hümâyûnu beşinci rütbe Mecidî nişân-ı zîşanı berât-ı âlisinin ve nüfus tezkire-i Osmaniyesiyle meclis-i intihab-ı hükkâm-ı şer‘den i‘tâ kılınan sınıf râbi‘ ve sâlis tezkirelerinin Sela-nik Mahkeme-i Şer‘iyyesi’nden musaddık suretleri varakasıyla hıfz edilmiştir.

Fî 8 Nisan 1306

Mühür
Sicill-i Umûmi Müdüriyeti

Sınıf-ı sâlis nüvvâbdan Abdüllatif Efendi ibn-i nüvvâbdan Lütfullah Efendi

Tarih-i tevellüdü: 1256

Hizmete dühûlü: 27 Ağustos 1285

Son memuriyeti: Prizren niyâbeti

İstid‘â tarihi: 10 Mart 1326

Maaşı	Görevi	İnfisal süresi			Görev süresi			Bitiş	Başlangıç
		Gün	Ay	Yıl	Gün	Ay	Yıl		
1500	Yenice-i Vardar Niyabeti	-	-	-	18	3	2	14 K.E. 1287	27 Ağ. 1285
-	-	15	-	-	-	-	-	29 K.E. 1287	15 K.E.1287
1800	Kesendire Niyabeti	-	-	-	18	-	-	17 K.S. 1287	1 K.E. 1287
1800	Tırhala Niyabeti	-	-	-	17	7	1	4 Eylül 1289	18 K.S. 1287
-	-	-	6	-	-	-	-	4 Mart 1290	5 Eylül 1289
1800	Bozcaada Niyabeti	-	-	-	7	11	1	11 Şubat 1291	5 Mart 1290

Dâire-i Meşihat-ı İslâmiye
Sicil Şubesi

Es'ile	Ecvibe
Sâhib-i tercümenin isim, mahlas, veya kendisiyle pederi ismi, ve pederi memurinden ise memuriyet ve rütbesi ile beraber ma'rûf zevâtdan ise hangi sülâleye nisbet ve şerefi	<i>İsmim Abdullatif pederim Lütfullah nivvâbdan idüğü</i>
Tarih ve Mahall-i velâdeti	<i>Bosna Vilayeti dahilinde Çelebi Pazar kasabasında 22 Ramazan 1256 [17 Kasım 1840] tarihinde tevellüd eyledim.</i>
Mekâtib-i ibtidâiye ve resmiye veya muallim-i mahsusdan nasıl ilim ve fenleri layıkıyla veya muhtasarca kıraat ve talim eylemişdir ve hangi lisanlarda kitabet veyahud yalnız tekellüm eder bir eser ve telifi de var ise neye müteallikdir ve ruhsat-ı resmiye ile intişar etmiş midir ve mekteb şehâdetnâmesi ve bir memuriyete intihabnâmesi var mıdır	<i>Saraybosna'da Hacı Tahir Efendi'nin Medresesi'nde ve muahharan Der'aliyye'de Şehzade Medresesi'nde hîn-i tahsilde ikâme ederek faziletli Yusuf Efendi Hazretleri'nden Sultan Mehmed'de sırasıyla tam ders okudum. Fakat esnâ-i icâzetde niyabetde bulunduğum cihetle icazetname almadım. Türkçe tekellüm ve kitabet ederim. Telifim yoktur. Muallimhane-i nüvvâbdan sınıf-ı râbi' olarak 19 Şevvâl 1285 [2 Şubat 1869] tarihinde şehadetname aldım ve 28 Şevval 1309 tarihinde sınıf-ı sâlise terfi' eyledim.</i>
Hizmet-i devlete muvazzaf veya mülazım olarak kaç yaşında ve nerede dahil ve bi't-terfi ne kadar maaş veya harcırah ve ücret ve aidat-ı sâireye nail olup refte refte nasıl memuriyetlerde bulunmuş ve ne rütbe ve nişanlar ihsan buyurulmuşdur ve muayyenâtının daimi ve muvakkat zamâim ve tenzilatıyla infisal ve müddet-i ma'zuliyetinde maaşa nailiyet ve tekrar mansubiyeti vâki' olmuş mudur ve bazı zevât-ı kirâm kitâbet ve maiyeti kim hususi işlerde bulunmuş ise mahiyeti ve bu vukuatın mümkün olduğu kadar şuhur ve eyyamı tasrih ile tarihleri gösterilmelidir ve ecnebi nişanını	<i>Saraybosna merkez-i vilayet mahkeme-i şer'iyye kitabetine yirmi yaşında aidiyatıyla bâ mürâsele 23 Safer 1276 [21 Ekim 1859] tarihinde ve otuz yaşında dahi muvazzaf ve bin sekiz yüz guruş maaşla gurre-i Cemaziyelâhîr 1286 [8 Eylül 1869] tarihinde Yenice-i Vardar ve bin sekiz yüz guruş maaşla gurre-i Zilkade 1288 tarihinde Kesendire ve biraderim Tırhala niyabetinde vefatıyla eytamına muavenet etmek üzere bin sekiz yüz guruş maaşla 15 Zilhicce 1288 tarihinde Tırhala ve bin sekiz yüz guruş maaşla 29 Muharrem 1291 tarihinde Bozcaada ve bin sekiz yüz guruş maaşla 15 Safer 1293 tarihinde Yakova ve iki bin beş yüz guruş maaşla gurre-i Şa'ban 1295 tarihinde İvranya ve Preşova ve maaşat tenkihinden sonra bin iki yüz elli guruş maaşla gurre-i Rebiulevvel 1298 tarihinde def'a-i salise Yenice-i Vardar ve bin iki yüz elli guruş maaşla gurre-i Safer 1305 tarihinde Milas ve bin iki yüz elli guruş maaşla gurre-i Muharrem 1306</i>

<p>hamil ise ne sebep ve vesile ile hangi tarih ve memuriyetde aldığı dahi beyan olunmalıdır</p>	<p><i>tarihinde bi'r-rıza becayiş olarak Ohri niyabetlerine tayin edildim ve ber vech-i ma'rüz en ziyade iki bin beş yüz gurusı maaş aldım mazuliyet maaşına nail olmadım ve 13 Rebiulevvel 1293 [8 Nisan 1876] tarihinde râbi'a-i feyziye der Burusa bâ sahn ruus-ı hümayuna ve 2 Rebiulevvel 1299 [22 Ocak 1882] tarihinde beşinci rütbeden Mecidî nişan-ı zîşana nail oldum ecnebi nişanı almadım.</i></p>
<p>İnfisalının esbab-ı hakikiyesi nedir şikayetle münfasıl olup taht-ı muhakemeye alınmış ise töhmet ve beratdan ne hükme netice vermişdir ve ceza görmüş müdür ve bulunduğu hidemâtdan ve tebri'esi lazım sâir hususatdan berat-ı zimmetine dair şayan-ı itimad evrakı var mıdır vukuat-ı mezkûrenin muahharan tashihi istid'asına ve isti'lamlarla izâ'a-i vakte ve sahiplerinin dahi intizarlarına mahal kalmamak için kemâl-i dikkat ve ihtimam ile ve mümkün ise kendi hatt-ı destiyile yazılması ve ruus ve ferman-ı hümayunlar ile berevât-ı aliye ve mekteb şhadetnâmeleri ve intihab ve icazetnâme ve beraetnâme vesair evrak-ı mevsuka ve müteferri'a suver-i musaddıkasının veyahud iade kılınmak üzere asıllarının işbu varakaya rabtı lazım gelir</p>	<p>Müddet-i örfiye ikmâliyle infisâl eyledim. Asla şikayet görmedim. Muhakemeye dahi alınmadım. İfâ-yı hüsn-i hizmete dair ve zimmet-i miriyeden berâ'ete mütedâir ale'l-usul alınan mazbataları ve niyabet müraseleleri ve ruus-ı hümayun ve nişan-ı âli beratları ve muallimhane-i nüvvabdan aldığım şhadetnâme ve terfi' şerhi ve nüfus tezkirenin suretlerini işbu tercüme-i hâl varaka-i kemterâneme rabt eyledim.</p>
<p>Mülâhazat</p>	<p><i>Tercüme-i hâl-i kemterânem ber vech-i ma'rüz bulunduğumu arz eylerim. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehu'l-emrindir. Fî 11 Şubat 1310 Esbâk Nâib-i Ohri Abdüllatif Evrâk-ı resmîyesine mutâbıkdır [Mühür]</i></p>

Matbu olarak hazırlanmış ve es'ile bölümünde sorulmuş olan sorulara 23 Şubat 1895 tarihinde kendi el yazısı ile vermiş olduğu cevaplara göre Abdüllatif Efendi; 17 Kasım 1840 tarihinde naib

Lütfullah Efendi'nin oğlu olarak Bosna'nın Yeni Pazar kasabasında doğmuştur. Eğitim hayatına Saraybosna'da Hacı Tahir Efendi'nin Medresesi'nde başlamış ve ardından İstanbul'da bulunan Şehzade Medresesi'nde eğitimini tamamlamıştır. Henüz yirmi yaşında iken 21 Ekim 1859'da Saraybosna Şer'iyeye Mahkemesi'nde kâtip olarak maaşsız olarak verilen aيداتlarla göreve başlamış, 2 Şubat 1869 tarihinde Muallimhane-i Nüvvab'dan diploma alarak naiblik yapmaya hak kazanmıştır. 8 Eylül 1869 tarihinde 1800 kuruş maaşla Yenice-i Vardar Kasabası'na naib olarak tayin edilmiştir. İlk görevi sırasında yirmi yaşında olduğunu ifade etmektedir ki bu hesaplama hicri takvim hesabına göre yapılmıştır. Miladi takvim esasına göre yapılacak olan hesaplamada Abdülatif Efendi'nin memuriyete başlama yaşı on dokuz olarak karşımıza çıkmaktadır. Sultan Mehmed Medresesi müderrislerinden Yusuf Efendi'den aldığı özel derslerle eksiklerini tamamlamıştır. Fakat bu sırada naiblik görevinde bulunması sebebi ile icazetname almamıştır. Okuma ve yazmasının Türkçe olduğunu beyan eden Abdülatif Efendi'nin telif eseri bulunmamaktadır.

Yenice-i Vardar'da başlayan niyabet görevini sırasıyla Kesendire, Tırhala, Bozcaada, Praşova, ikinci kez Yenice-i Vardar, Milas, Ohri, Gümüşhâne, Priştine, Prizren, Vulçitrin'in ardından ikinci kez Prizren niyabetleri izlemiş ve 28 Şubat 1910 tarihinde emekliye ayrılmıştır. Görev sıralarını belirtirken Kesendire naibliğinden Tırhala naibliğine geçiş sebebi bize ara bir bilgi sunmaktadır. Tırhala naibi olan kardeşi vefat etmiştir ve çocukları ortada kalmıştır. Onların geçimlerin sağlamak ve yardımcı olmak gibi ailevi bir sebeple buradaki göreve geçtiği tercüme-i hal varakasına yansıyan bilgiler arasında bulunmaktadır.

8 Nisan 1876 tarihinde râbi'a-i feyziye der Burusa rütbesini ve 22 Ocak 1882 tarihinde de beşinci rütbeden Mecidî nişanı almıştır. Abdülatif Efendi'nin almış olduğu ecnebi nişanı ise yoktur.

Abdülatif Efendi almış olduğu bütün görevlerde normal sürelerini tamamladıktan sonra bekleme süresine geçtiğini ve hiç birisinin bir şikayet veya muhakemeden kaynaklanmadığını belirtmiş ve doldurmuş olduğu tercüme-i hal varakasında zikrettiği hususların belgelerini ise dosyasına eklemek üzere arzettiğini belirtmiştir.

Abdülatif Efendi söz konusu tercüme-i hal varakasını 23 Şubat 1895 tarihinde doldurmuş olduğundan ve bu tarih Ohri Niyabeti görevi sonrası bekleme dönemine denk geldiğinden evrakı eski Ohri Naibi olarak imzalamıştır.

TÜRK ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA BOSNA ULEMASI VE HİZMETLERİ

Özet

Osmanlı klasik döneminde personel kayıtlarının tutulduğu resmî atama ve azillerin işlendiği Divan-ı Hümayun Ruus ve tahvil kalemi kayıtları, devletin idarî mekanizmasında meydana gelen değişiklikler neticesinde farklılaşmış ve personel sicillerinin tutulduğu büro ve bu bürolarda üretilen evraklar ve bu evraklara ait kayıtların tutulduğu defter serileri oluşmaya başlamıştır.

Tebliğimizde Osmanlı bürokrasisi içerisinde Bosnalı ulemaların sicil dosyalarından hareketle biyografilerine ait bilgilere, bürokratik işleyiş, dönemi içerisinde Bosna'da bulunan eğitim ve kültür müesseselerine ait bilgilere ulaşabildiğimiz gibi Bosnalı ulemanın hizmetlerine ve üretmiş oldukları eserlere ait bilgilere de ulaşma imkanımız olmaktadır.

BOSNIAN ULEMA AND ITS SERVICES ACCORDING TO TURKISH ARCHIVE DOCUMENTS

Summary

During the classical period of the Ottoman era, the registry of accreditation and transfer of officers by the chancellor's office in the Imperial Court, in which appointments and dismissals were held, devolved into personnel registry offices and official annals.

In our paper, within the registries of the Bosniak ulema in the Ottoman bureaucracy, we have tried to put together the various informations concerning biographical data, the Ottoman bureaucratic mechanism, contemporary educational and cultural establishments in Bosnia and their works.

Key-words: history, 19th and 20th centuries, Bosnia-Herzegovina, sheyh-ul-islam's office, ulema, Ottoman registries.